

ДО ПИТАННЯ ПРО ЛЕГАЛІЗАЦІЮ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ

ON THE QUESTION OF LEGALIZATION OF WEAPONS IN UKRAINE

Мандриченко Ж.В., к.ю.н., доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національний університет «Одеська юридична академія»

Цитряк В.Я., к.ю.н., доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національний університет «Одеська юридична академія»

Сидорчук В.В., аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена дослідженню незаконного обігу зброї в Україні. Розглянуте питання легалізації вогнепальної зброї в Україні та досліджений її вплив на різні сфери соціального, політичного, економічного, кримінологічного життя країни, а також вплив відповідних сфер на процес легалізації вогнепальної зброї. Досліджена практика Ізраїлю, США, Швейцарії, Молдови, країн Прибалтики, Великої Британії, Німеччини, Канади та Грузії щодо легалізації вогнепальної зброї, умов та особливостей придбання та володіння вогнепальною зброєю, наслідків як легалізації зброї, так і підвищення рівня контролю за її використанням.

Зазначено, що проблема протидії незаконному обігу зброї є комплексною, а отже для її вирішення має бути задіяний широкий спектр зусиль і засобів. Звісно, що з однієї сторони має бути значно посилена кримінальна відповідальність за придбання, транспортування, зберігання або реалізацію нелегальної зброї. Однак криміналізація має бути не самоціллю, а лише засобом для того, щоб вивести з тіньового обороту зброю, легалізуючи її, тобто наситити нею законний обіг, який підконтрольний державі. Саме тому її необхідно узаконити, створюючи максимально прості умови для її легалізації, безперечно шляхом обов'язкової реєстрації в спеціалізованих підрозділах правоохоронних органів. Разом з тим, необхідно розуміти, що умовами для позитивного кримінологічного ефекту від легалізації зброї є наступні умови:

- наявність у населення культури поводження із зброєю, що свідчить про необхідність встановлення високого вікового, майнового цензу для осіб, яких наділятимуть правом володіння зброєю, а також обов'язкового проходження військової служби;
- встановлення спеціальних умов зберігання зброї, які включатимуть наявність сейфу і планових перевірок наявності у особи зброї та цілісності сейфу;
- систематична атестація власників зброї на виконання нормативів по її збиранню-розбиранню, спорядженню магазину, переведенню у бойовий стан і швидкість стрільби з метою уникнення випадків захоплення злочинцями зброї у власників, які діставши зброю із сейфу, будуть не в змозі швидко в екстремальних умовах підготувати її для використання.

Ключові слова: незаконний обіг зброї; протидія незаконному обігу зброї, легалізація зброї, умови для легалізації зброї.

The article is devoted to the study of illegal arms trafficking in Ukraine. The issue of the legalization of firearms in Ukraine is considered and its impact on various spheres of social, political, economic, criminological life of the country, as well as the influence of relevant spheres on the process of legalization of firearms. The practice of Israel, the USA, Switzerland, Moldova, the Baltic countries, Great Britain, Germany, Canada, and Georgia regarding the legalization of firearms, the conditions and features of purchasing and possessing firearms, the consequences of both the legalization of weapons, and increasing the level of control over their use have been studied.

It is noted that the problem of countering the illegal circulation of weapons is complex, and therefore a wide range of efforts and means should be used to solve it. Of course, on the one hand, criminal liability for the purchase, transportation, storage or sale of illegal weapons should be significantly strengthened. However, criminalization should not be an end in itself, but only a means to remove weapons from shadow circulation by legalizing them, i.e. to saturate the legal circulation with them, which is controlled by the state. That is why it must be legalized, creating the most simple conditions for its legalization, certainly through mandatory registration in specialized units of law enforcement agencies. At the same time, it is necessary to understand that the conditions for a positive criminological effect from the legalization of weapons are the following conditions:

- the existence of a culture of handling weapons among the population, which indicates the need to establish a high age and property threshold for persons who will be granted the right to own weapons, as well as mandatory military service;
- establishment of special conditions for the storage of weapons, which will include the presence of a safe and scheduled inspections of the presence of weapons and the integrity of the safe;
- systematic attestation of weapon owners for compliance with the standards for their assembly and disassembly, store equipment, conversion to combat condition and firing rate in order to avoid cases of weapons being seized by criminals from owners who, after removing the weapon from the safe, will not be able to quickly prepare it in extreme conditions for use.

Key words: illegal arms trafficking; combating the illegal circulation of weapons, legalization of weapons, conditions for legalization of weapons.

До 24 лютого 2022 року питання незаконного обігу зброї в Україні вважалося досить актуальним, через проведення на сході країни АТО, а пізніше ООС, насичало тіньовий ринок стрілецькою зброєю та набоями до неї. Однак після події 24 лютого 2022 року питання обігу зброї набуло надзвичайної актуальності, оскільки, як стало зрозуміло, з однієї сторони від вільного обігу зброї серед населення залежить національна безпека і територіальна недоторканість держави, з іншої – в Україні незаконний обіг зброї вишшов на якісно інший рівень.

З огляду на відповідні позиції, необхідно знайти баланс і прийняти відповідне рішення, яке дозволить вирішити

ряд питань, пов'язаних або з легалізацією незаконно обігу зброї в Україні, або з конфіскацією її у населення України.

Для початку, вважаємо за необхідне, зазначити про кількісні і якісні зміни у незаконному обігу зброї, які відбулися після 24 лютого 2022 року. Так, наприклад згідно Інформації про результати діяльності органів обласної прокуратури за 5 місяців 2022 року, Полтавської обласної прокуратури від 23.06.2022 року, № 05-163 вих-22 «розпочато 92 (проти 72) кримінальних провадження за фактами незаконного придбання та зберігання зброї, до суду передано 47 обвинувальних актів. Із незаконного обігу вилучено 158 одиниць вогнепальної зброї, у тому числі

64 пістолети, 20 карабінів і гвинтівок, 46 одиниць автоматичної зброї, 8 кулеметів, 3 обрізи мисливських рушниць, 4 ручних гранатомети, 11 танків, 2 бойові броньовані машини, 222 одиниці боєприпасів, 54 гранати та майже 7 тис. патронів» [1]. Оцінюючи цю частину звіту Полтавської обласної прокуратури, яка стосується незаконного обігу зброї необхідно зробити певні висновки:

- зважаючи, що з 158 одиниць зброї, лише 3 – обрізи мисливських рушниць мають побутове походження, 155 одиниць, або 98% є відлунням військового вторгнення в Україну, що свідчить про кількісну зміну незаконного обігу зброї в Україні;

- важливо також розуміти, що територія Полтавської області лише тимчасово була окупована у дуже обмеженій частині, однак цього вистачило для поповнення незаконного обігу зброї 155 одиницями вогнепальної зброї (звертаємо увагу на те, що це те, що було виявлено), що свідчить про значну насиченість вогнепальною зброєю окремих частин України;

- особливої уваги заслуговують якісні зміни у незаконному обігу зброї, а саме вилучення 11 танків і 2 бойових броньованих машин. Зважаючи на те, що вони є предметом вчиненого кримінального правопорушення необхідно розуміти, що це та тяжка техніка, яка була привласнена громадянами і розміщена для зберігання на своїх земельних ділянках, що свідчить про якісну зміну у структурі незаконного обігу зброї в Україні. Окремо варто зауважити щодо завязтя українських фермерів, які активно поповнюють власний автопарк військовою технікою збройних сил країни-агресора: «Українські фермери захопили ворожу Інженерну Машину Розгородження 2» [2].

Отже, ми можемо з впевненістю констатувати, що після 24 лютого 2022 року незаконний обіг зброї в Україні суттєво насичився як кількісно, так і якісно, що в цілому зважаючи на зменшення загальної кількості вчинюваних кримінальних правопорушень та на завантаженість працівників правоохоронних органів – призводить до збільшення зареєстрованих кримінальних проваджень, пов'язаних із незаконним оборотом зброї в Україні. Також необхідно зазначити, що вказана злочинна діяльність є високо латентною, тобто офіційні дані – це лише «вершина айсбергу». Фахівці практики та вчені-кримінологи стверджують, що, як мінімум, зазначена злочинна діяльність у кілька разів вища [3, с. 207].

Враховуючи вищезазначене, необхідно розуміти, що окрім формального завдання – виявляти осіб, які причетні до незаконного обігу зброї, надавати їх діям кримінально-правову оцінку і конфіскувати зброю – на державу покладається не менш важливе завдання – проведення політики здатної мінімізувати вплив від наявності у населення значної кількості зброї, повернення психологічного бар'єру значній кількості дорослих, здорових чоловіків щодо неприйнятності насильства і позбавлення суспільства почуття небезпеки і насильства, яке воно на собі відчуло. Для цього пропонуємо дослідити наявні у літературі засоби вирішення вищезазначених завдань а також різні аспекти питань заборони або легалізації зброї.

Перш за все варто дослідити мотиви та завдання, які ставив перед собою уряд країни, яка вперше легалізувала обіг вогнепальної зброї: «ще 1791 року в США було закріплено право володіти зброєю, його було передбачено другою поправкою до Конституції держави, яка ввійшла до першого десятка поправок, відомих як «Білль про права». Уряд США постійно намагається обмежити право громадян на володіння та носіння зброї. Друга поправка до Конституції США проголошує, що право народу на зберігання та носіння зброї не має бути обмеженим. Ще засновники Америки вбачали в озброєному населенні гарантію захисту проти тиранії. Чотирнадцяту поправку було прийнято вже для захисту цього права проти порушення його штатами. Верховний суд США справедливо

вважав, що особи мають основоположне право володіти тими типами зброї та зберігати їх, які зазвичай використовує законослухняний народ для самозахисту й полювання, а також з іншою законною метою» [4, с. 44]. Отже, наявність зброї у населення дозволяє вирішувати наступні завдання: захист демократичних цінностей, що не дозволить трансформувати демократію у тиранію; можливість самозахисту і полювання (однак лише тими видами зброї, які для цього передбачені). Тут необхідно зауважити, що для захисту демократичних цінностей – суспільство має не просто їх мати, але і свідомо розуміти, що є демократією, а що – тиранією. Варто розуміти, що без розуміння цінностей, які необхідно захищати особі, не тільки загальних, але і реальних (безпека у державі і комфорт проживання, який створює держава для своїх громадян) – видана зброя може бути засобом для маніпуляцій або насильницької зміни, повалення конституційного ладу чи захоплення державної влади.

Також вважається, що значна кількість зброї на руках у населення призводить до збільшення випадків вчинення кримінальних правопорушень з її використанням, так «США – одна з небагатьох держав, де право на носіння зброї захищене конституцією. Проте сфера обігу зброї унікальна в США ще і в іншому ключовому аспекті: серед розвинених країн США мають найвищий рівень насильства, передусім унаслідок простого доступу американців до вогнепальної зброї. В Америці найбільшою є кількість убивств із застосуванням вогнепальної зброї. США вирізняються рівнем збройного насильства через те, що там значно більше зброї, ніж в інших розвинених країнах. В США вчиняють у шість разів більше вбивств вогнепальною зброєю, ніж у Канаді, і майже в 16 разів більше, ніж у ФРН. Щороку в державі продають до 5 млн. одиниць зброї, хоча здебільшого її купують колекціонери, які зібрали вже арсенали. Згідно з даними статистики, населення США має близько 150 млн. одиниць зброї» [5]. Однак, на протипагу цьому необхідно зазначити, що «досвід Прибалтики, Грузії й Молдови переконує, що надання громадянам права на цивільну вогнепальну зброю протягом року з моменту ухвалення відповідних законів знижує вуличну злочинність на 50-70%. Водночас введення жорстких правил та обмежень щодо володіння цивільною зброєю у Великій Британії призвело до стрімкого зростання кількості злочинів: на 88% збільшилася кількість злочинів із використанням насильства, на 101% – озброєних пограбувань, на 105% – згвалтувань, на 24% – убивств (зростання за 5 років)» [6, с. 188]. Варто погодитись з тим, що надання громадянам права на цивільну вогнепальну зброю – знижуватиме вуличну злочинність, адже особи, які її вчиняють за направленістю і стійкістю свого наміру поділяються на осіб, яких потенційна можливість наявності вогнепальної зброї у жертви не зупинить їх від вчинення кримінального правопорушення, і осіб, яких потенційна наявність вогнепальної зброї у жертви їх кримінального правопорушення – зупинить їх від його вчинення; другої категорії злочинців зазвичай більше. Що ж стосується п'ятирічної статистики підвищення рівня злочинності у Великій Британії, на нашу думку, причини у її зміні є комплексними, і введення жорстких правил та обмежень щодо володіння зброєю – неголовна причина, а одна із комплексу причин збільшення кількості злочинів із використанням насильства.

Важливою є інформація стосовно того, що «офіційно зареєстрована цивільна зброя використовується під час вчинення умисних злочинів менше ніж в 0,001% випадків загальної кількості злочинів» [6, с. 188]. Ми вважаємо, що це пояснюється тим, що у випадку дозволу обігу вогнепальної зброї для населення – уся зброя реєструється, що деанонімізує її користувача на відміну від осіб, у яких вогнепальна зброя знаходиться незаконно, що сприяє відповідальності особі і її усвідомлення невідворотності покарання.

Окрім позитивно-кримінологічних наслідків легалізації вогнепальної зброї виділяють і її економічний аспект, так «учені, досліджуючи іноземний досвід легалізації зброї, доходять висновку, що легалізація вогнепальної зброї є економічно вигідною, оскільки забезпечує значний дохід від продажу зброї та комплектуючих, її технічного обслуговування; ліцензій і курсів з користування; податку на зброю. Крім того, держава отримує колосальну економію від скорочення працівників силових структур. Рішення про легалізацію зброї не пов'язане з економічною, соціальною чи криміногенною ситуацією – воно лежить лише у політичній площині» [4, с. 45].

Вирішуючи питання стосовно можливої легалізації або ж конфіскації наявної у населення вогнепальної зброї необхідно звернутися до досвіду країни, яка із початку свого існування воює за свою незалежність – Ізраїль. Так «в Ізраїлі легалізовано зброю з 1949 р. Право на покупку і володіння нею має будь-який громадянин. При цьому покупець повинно бути не менше 27 років, і він має пройти службу в армії. Вогнепальну зброю дозволено мати при собі водіям громадського транспорту, таксистам, ювелірам, колишнім співробітникам силових структур. Заохочується мати вдома зброю для самозахисту. У такому випадку видається дозвіл на зберігання патронів, але не більше 50 шт.» [5]. Вважаємо, що необхідно звернути увагу на вік з якого особа має право на покупку і володіння зброєю з інтелектуально-психічної точки зору 27-річна людина є зрілою, виваженою, менш емоційно-збудливою ніж вона була у юності, і стосовно неї важко проводити певні маніпуляції. В свою чергу служба в армії дозволяє як отримати навички поводження зі зброєю, так і морально-психологічно підготує до її використання, а також дозволить владним структурам виявити осіб з явними психологічними розладами, яким буде заборонено купувати та володіти зброєю.

Розглядаючи приклад країн, які після служби в армії дозволяють громадянам володіти зброєю, обов'язково необхідно приділити увагу і Швейцарії. «У Швейцарії у 1997 р. було ухвалено закон, який гарантує право на володіння зброєю, згідно з яким нині 29 % жителів володіють стрілецькою зброєю. До 2010 р. у цій державі всі працездатні чоловіки були зобов'язані у себе вдома чи на місцевих складах зберігати автоматичні гвинтівки. Попри великий відсоток володіння зброєю, у Швейцарії один з найнижчих рівнів злочинності. Усі повнолітні громадяни без жодного дозволу можуть придбати будь-яку зброю, що стріляє одиночними кулями. За викрадення зброї і за здійснення злочину з її використанням допомогою здійснили злочин – відповідальність несе власник» [8]. Безперечно позитивним є відповідальність власника зброї за її використання, адже володіння зброєю, окрім її використання має накладати і обов'язок безпечного її зберігання. Варто звернути увагу на низький рівень злочинності, який пояснюється високим рівнем життя громадян, а також тим комфортом, який держава створює для власних громадян. Необхідно додати, що «оборонна доктрина Швейцарії побудована на тому, що всі чоловіки з 20 до 50 років перебувають у військовому кадровому резерві та мають право на носіння зброї. У багатьох швейцарців є особиста зброя, дозвіл на покупку і носіння якої видає місцева влада. Громадяни мають право озброюватися з 18 років. Законодавством чітко диференційовано право на володіння і носіння зброї. Можна зберігати за дозволом вдома, але щоб носити його, потрібно ще один дозвіл. Раз на рік співробітники поліції перевіряють власника – як і де вона зберігається, чи не було використано нелегально. Після досягнення 60 років громадянин змушений або здати зброю державі, або переробити її, ліквідувавши можливість стріляти з неї» [9]. Важливим є перевірка поліцією умов зберігання зброї громадянами, що дозволить превентивно виявити недобросовісних або невідповідальних осіб і можливо запобігти вчиненню кримінального правопорушення.

У літературі при розгляді питання легалізації зброї піднімається і політичне питання бажання еліт озброювати населення, яке володіючи зброєю, буде більш небезпечнішим у випадку масових заворушень або випадках протестів проти прийнятих владних рішень: «серед тих, хто розглядає всі «за» і «проти» легалізації зброї в Україні, переважають такі думки: з одного боку, зброя є засобом самозахисту та індивідуальної оборони; з іншого – не можна погодитися й з тим, що наявність зброї дисциплінує людину, оскільки вона може бути використана зовсім не з метою самооборони. Наявність зброї у населення може бути використано з метою повстань проти влади, але в такому разі це мотивуватиме владу до служіння народу, що запобігатиме таким потенційним діям громадян і ця начебто «загроза стане засобом контролю за елітою країни» [5]. Щодо цього також зазначається, що «наявність зброї в цивільного населення створює психологічний дискомфорт у владній еліті, змушує її враховувати думку громадян та нести соціальну відповідальність за прийняті рішення. У разі істотного обмеження прав виборців їх уже не вдасться розігнати гумовими кулями, водометами та сльозогінним газом, а розпочинати громадянську війну заради захисту інтересів олігархічного клану ніхто не наважиться. Не потрібно застосовувати зброю, оскільки її наявність у населення тримає в страху та змушує дотримуватися закону всіх без винятку» [7, с. 188]. Тут маємо зазначити, що у демократичній державі правлячі еліти несуть відповідальність за свої вчинки і якщо вони прямо протирічать інтересам громадян – зазвичай представники цих еліт ідуть у відставку або іншим чином несуть швидку, оперативну відповідальність. У випадку намагання зберегти свій вплив і уникнути відповідальності – громадянами влаштовуються мітинги з метою змусити еліти, які не відстоюють інтереси держави і громадян – покинути владні посади, і тут наявність у населення зброї гарантуватиме незастосування або обмежене застосування зброї до протестуючих, адже у протилежному випадку, вона буде застосована проти представників вищевказаних еліт. Тобто наявність зброї у населення гарантуватиме настання відповідальності провладним елітам, які не виконують взяті на себе зобов'язання під час їх виборів або ж у своїй діяльності керуються власними меркантильними інтересами. Однак відсутність у населення зброї сприятиме уникненню відповідальності у еліт, що матиме наслідком формування у них сталої поведінки, яка мало буде враховувати інтереси громадян, що зазвичай призводить до політичних кризів або «відкладеної» відповідальності як еліт, яких чекатиме революція або повстання, так і самих громадян які потерпатимуть від бездіяльності або шкідливості еліт. Схожа ситуація «відкладеної» відповідальності спостерігається на сьогодні в Україні, де провладні еліти замість покращення рівня життя громадян, формування зростання ВВП, контролю за витратами бюджетних коштів, в тому числі і на фінансування армії, здебільшого займалися задоволенням особистих потреб, про що свідчить звіт Transparency International, в якому зазначається, що Україна займає 117 місце серед 180 країн по рівню сприйняття корупції у 2020 році [10].

В продовженні економічної оцінки необхідно також зазначити про аргументи стосовно попиту-пропозиції на нелегальну зброю у випадку, насиченості попиту громадян легальною зброєю: «популярною також є теза, що вільний та законний доступ до зброї стане значною перешкодою діяльності «бізнесменів» чорного ринку. Адже зменшення попиту на цьому ринку призведе до зниження рентабельності незаконного поширення зброї. А отже знизить кількість джерел нелегального поширення зброї» [5].

З огляду на вищезазначене, вважаємо, що проблема протидії незаконному обігу зброї є комплексною, а отже для її вирішення має бути задіяний широкий спектр зусиль і засобів. Звісно, що з однієї сторони має бути значно посилена кримінальна відповідальність за придбання, транспортування, зберігання або реалізацію нелегальної зброї. Однак

криміналізація має бути не самоціллю, а лише засобом для того, щоб вивести з тіньового обороту зброю, легалізуючи її, тобто наситити нею законний обіг, який контролюється державою. Саме тому її необхідно узаконити, створюючи максимально прості умови для її легалізації, безперечно шляхом обов'язкової реєстрації в спеціалізованих підрозділах правоохоронних органів. Разом з тим, необхідно розуміти, що умовами для позитивного кримінологічного ефекту від легалізації зброї є наступні умови:

– наявність у населення культури поведінки з зброєю, що свідчить про необхідність встановлення високого вікового, майнового цензу для осіб, яких наділяти-

муть правом володіння зброї, а також обов'язкового проходження військової служби;

– встановлення спеціальних умов зберігання для зброї, які включатимуть наявність сейфу і планових перевірок наявності у особи зброї та цілісності сейфу;

– систематична атестація власників зброї на виконання нормативів по її збиранню-розбиранню, спорядженню магазину, переведення у бойовий стан і швидкість стрільби, з метою уникнення випадків захоплення злочинцями зброї у власників, які діставши зброю із сейфу не в змозі будуть швидко в екстремальних умовах підготувати її для використання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інформації про результати діяльності органів обласної прокуратури за 5 місяців 2022 року, Полтавської обласної прокуратури від 23.06.2022 року, № 05-163 вих-22. URL: https://oblrada-pl.gov.ua/sites/default/files/field/docs/prokuratura_2.pdf (дата звернення: 23.08.2022 року);
2. Українські фермери захопили ворожу ІМР 2. *Центр національного спротиву*. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/2022/03/30/ukrayinski-fermery-zahopyly-vorozhu-imr-2/> (дата звернення: 23.08.2022 року);
3. Лень В. В. Незаконний обіг вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин та пристроїв, пов'язаний із проведенням антитерористичної операції: окремі питання запобігання. *Право і суспільство*. 2016. № 1. С. 204-208;
4. Величко Л.О. Компаративістський аналіз законодавчих норм щодо кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1 (118). С. 41-49;
5. Бусол О. Зарубіжний досвід легалізації вогнепальної зброї та можливість запровадження на території України. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2757:zarubizhniydosvid-legalizatsijivognepalnoji-zbroji&catid=8&Itemid=350 (дата звернення: 25.08.2022 року);
6. Ченшова Н.В. Сучасний стан та перспективи вдосконалення нормативно-правового регулювання обігу зброї й вибухових речовин. *Право і суспільство*. 2016. №1. С. 187-193;
7. Колосок А. М. Легалізація зброї як каталізатор розвитку соціальної відповідальності суспільства. Актуальні проблеми економіки. 2013. № 11. С. 113–118;
8. Бути чи не бути легалізації зброї в Україні? URL: <http://24tv.ua/special/zbroia;>
9. Вовченко О. ТОП – 8 країн, де дозвіл на зброю зменшив рівень криміналу. URL: <http://znaj.ua/news/regions/36094/top-8-krayin-de-gromadyani-vilno-volodiyut-zbroyeu> (дата звернення: 25.08.2022 року);
10. Індекс сприйняття корупції – 2020. *Офіційний сайт Transparency International*. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2020> (дата звернення: 25.08.2022 року).